

КРУПЕН ХУДОЖНИК-РЕАЛИСТ

Пантелей Зарев

Има писатели, казали ново слово, чието значение е все пак тясно историческо. Те са начинатели на нова насока в литературата, без да са оставили обаче по-значителни художествени творби. Има писатели, които като възприемат новото и го претворяват на свой лад, по свой поетичен стил, създават значителни художествени произведения. Караславов е от този втори тип. Той твори в общата насока на реалистичната пролетарска, социалистическа литература. Той досъздава след Кирков и Смирненски българската пролетарска белетристика, като навлиза в нови, непознати преди него жанрове. Тънък наблюдател, прецизен художник с постоянен стремеж към прозрачна яснота на формата, той създава битово-поетичен малък разказ и изразтава постепенно като майстор на новелата и повестта, на романа. И цялото му творчество е пронизано от правдата на народните борби. Вече четири десетилетия вдъхновеното му перо служи предано на работническата класа, на народа.

Самата биография на този крупен белетрист, публицист и драматург привлича историка с борческото си съдържание. Роден в едно от селата на югоизточна Тракия, откъдето са и спомените и героите му, Караславов има отрано като свой вътрешен белег стремежа да достигне равнището на епохата, да се приобщи към кипежа на обществено-политическия живот, към литературата, към голямата духовност. Следвал ту телеграфопощенско училище в София, ту педагогическо училище в Казанлък, учил агрономство в Софийския университет и в Прага, той още от гимназиална възраст е организиран комунист. Той е измежду участниците в Септемврийското въстание, измежду активните дейци на българското народно студентство. Като строителен работник в предградието Споржилов, край Прага, участва в борбите и на чехословашкия пролетариат. Нарежда се сред поколението писатели, създатели на българския работнически печат през трудното и героично десетилетие на 30-те години. Той е ту на работната маса в станчката, където се редактира илюстрираният седмичник „Поглед“, ту в кипежа на оная среда от писатели и художници, която създава хумористичния вестник „Жупел“, ту в таванското помещение, където се редактира вестник „РЛФ“. Винаги в движение, винаги в активност. Неговият весел и смел, сатиричен ум, неговата човешка мъдрост са били всякога в помощ на партията. За повестта си „Селкор“ е лежал в Софийския затвор.

Прекрасна, изпълнена с горение биография, допринесла за укрепване дарованието на художника, за нарастване проникателността на писателя психолог и изобразител на революционните борби на народа.

Първите си творби печата още през 1919 г. в списание „Ученическа мисъл“. Но истинското му навлизане в голямата литература, в нашата национална литература става през 1926 година. Тогава сътрудничи на в-к „Ведрина“, редактиран от Антон Страшимиров. Разкази-импресии, напоени с топъл лиризм и посветени на страданията и борбите на селото, къси психологически етюди за преживяното през Септемврийското въстание и априлските дни на 1925 година — ето характерът на тези ранни белетристични творби. Писателят не търси красотата на мирната идилгия в селото, а неговите големи, вълнуващи конфликти. Още неукрепнал художник, покорява ни с искреността на тона, с дарбата си за проникновен психологически анализ, с релефната точност на рисунъка.

През тия години художникът се насочва освен към селото и към града. В малки, наситени с настроения разкази рисува живота в покрайнините на големия град. Децата герои от сборника „Уличници“ напомнят нерадостната съдба на гаврошовците от „Зимни вечери“ на Смирненски, също жертва на бездушия град. И по-късно пише творби на градска тематика. Романът „Споржилов“ е изграден от няколко новели, обединени в цялостно повествование за борбите на чешката работническа класа в покрайнините на Прага. Всяка от новелите е като жанрова картина на едно човешко битие, ново, непознато с нравствено-социалните си проблеми. В тези новели струи топлият глас на разказвача, който ни убеждава в хубавото, чистото, благородното у героите си, жертва на нищетата. Ненавършилият още 30 години белетрист сякаш се колебае между селото и града. Той живее не само със спомена за селото, а се увлича и от ония шеметни висоти, до които стига героинката на работническата класа.

Вдъхновен от впечатления за революционното движение в Европа, впечатления за жилавия пролетариат в Унгария и Румъния, Караславов пише няколко силно човечни разказа за класовата солидарност между работниците, за красотата и величието на техния морал, за желязната им непоколебимост в борбата. Разказите „Хор“ и „Случай“, описващи томителното чезнене на герои-революционери в затвора, създават нова интернационална традиция в белетристиката ни.

Да, умният, проникновеният, вдъхновеният разказвач израства като пролетарски писател, посветил значителна част от творчеството си на градска тематика. Без да стои напълно на плещите на предшествениците си Кирков и Смирненски, той създава свой реалистичен разказ, разказ психологичен, с много битови детайли, рисуващ борбите на пролетариата и неговите герои. По-късно в разказа „Танго“ Караславов пак поглежда към града. Но главната, любимата му тема си остана селото. Селото с природните си картини, с поезията на пролетните и зимните настроения, селото с жестоките собственически драми, с мизерията в него и острите нагървени класови борби.

От 30-те години насам все по-ясно, все по-определено, като една постоянна мелодия се разгръща тая тема.

Ако в първите си разкази-импресии от сборника „Кавалът плаче“ е предимно емоционално раздвижен разказвач, който често персонифицира природата под влиянието на чувствата или пряко, в лирически отстъпление изказва трепналата в сърцето си обич към страдащите, то в разказа-

зите от 30-те години еволюцията е очевидна: той извайва с точен, избистрен белетристичен стил, с подчертано реалистичен рисунък образи и герой. Ако в първите си творби не умее да скрие себе си като „лирически герой“ на произведението, то в по-късното си творчество остава зад текста, зад изображението си вече като повествовател-аналитик. По-ясна е и идейно-класовата му позиция на художник, вдъхновен непосредно от борбите на партията.

В разказите, събрани в сборника „На пост“, Караславов въвежда смело образа на политизирания селянин — герой умен, израсъл духовно в борбата, хуманен в порива си да служи пожертвувателно на своята класа. Когато пише тия разкази, Караславов работи активно в революционния печат. Той не следи действителността като пасивен съзерцател — той е в нея, познава я отблизо и изнася в произведенията си един нов човешки свят. В същото време Караславов постига голяма завършеност на вътрешната форма на разказа — по-стегнат, по-динамичен. Голямата емоционално-политическа впечатлителност го подтиква ту към създаване на романтично прекрасни образи — Мангафата от „На пост“, ту към реалистично проучване психологията на идейния и политически растеж на ратая — Димо Казака от „Селкор“.

Син на селото, Караславов носи в себе си огромен материал от спомени, от живи впечатления. Те усилват влечението му към света на селото, към острите политически борби, които кипят там. Основна черта на Караславовото творчество, проявена в разказите от тоя период, е утвърждаването на нов, деен обществен човек, с прекрасен личен свят. В повестта „Селкор“ израства личността на ратая, чиято биография започва с унижението пред господарите, а завършва с категоричността на як, непоколебим борец за интересите на своята класа.

Постепенно творчеството на Караславов придобива нови черти. То става повече критическо с разработването на темата за нравствеността на собственика, за заробващата сила на собствеността. Набелязана само в отделни разкази от сборника „На два фронта“, тази тема се разгръща нашироко, в големи епични повествования. Едва ли читателят може да забрави онова дълбоко впечатление, което е изживял от творби на Караславов като „Татул“ и „Снаха“. Сигурен рудокоп на душевните състояния на собственика, психолог на алчността му, на престъпните му нагони, Караславов създава редки по силата на внушението образи: Мариола от „Татул“, Юрталана от „Снаха“. В романа „Татул“ писателят изследва селото и в политически аспект, като сфера на жестоки лични и обществени борби. Той наблюдава задълбочено психологията на човека, грабнат от жаждата за имот, доведен от нея до патологично състояние. Хубавото, естественото, човешкото започва да отмира. От магическата сила на собствеността са подтикнати към престъпност не заможни селяни, чифликчии, а обикновени и дори бедни люде (Мариола). И от това картините в романа стават още по-мрачни, заробващата сила на собствеността — още по-страшна, аморална, противочовешка.

В „Снаха“ бе достигнат връх в нашата белетристика между 20-те и 40-те години. Писателят, омъден от творческия си опит, разгръна голямото си епично дарование. В „Снаха“ освен ярки характери има и много поетичност. Сякаш паралелно с психологическата проникновеност расте и художественото майсторство. Боите на палитрата са богати. И романът привлича освен с майсторското обрисувание на характерното в съкровени човешки изживявания, още и с тънкото чувство за пейзажа, с умението

в изобразяването на остри трагични събития, видени всред ярката поетичност на бита. В описанията на природата и портретуването на героите Караславов е вече превъзходен живописец.

Ако си представим атмосферата, в която се появи романът, когато се полагаха всякакви усилия за спасяването на частно-собственическото общество, ще почувствуваме колко дълбоко е ударил по неговите основни писателят. Страшна е драмата на Юрталана, той жесток жрец на собствеността. Студен, сприхав, безпощаден — и към себе си, и към другите. За да увеличава непрекъснато имота си, той руши живота около себе си. Той е живо изобличение на собствеността, един от назаличимите типични образи на българската литература. В рода на Юрталана настъпва процес на израждане — единият син умира, покосен физически, другият деградира нравствено. Всичко това не раздрусва жестоката природа на собственика. Съкрушава го друго — заплахата, че ще посегнат на имота му, събиран настойчиво и търпеливо с дребни измами, с кражба от ратайските надници, с присвояването на селска мера. Нещо човешко трепва от време на време в душата на този безпощаден човек. И тъкмо в това е голямата етична и художествена мярка на писателя за човека и човешкото.

Срещу Юрталанови застава светът на радостни, жизнелюбиви, демократични люде от рода на Севда. Авторът създава характера на Севда с една непреднамерена, индиректна характеристика. Тя носи непосредно първично човешкото и извиква спомена за онези образи на чисти, благородни, честни в пориви и влечения жени, които познаваме от разказите на Елин Пелин и Йордан Йовков. Само че тя е повече драматична от тях, въведена в страшния свят на собствеността. Голямо е езиковото майсторство на писателя в „Снаха“. У него е развито вече художническо чувство за хармония, усет за пластичност и поетичност на формата паралелно със способност към многообогатено поетично виждане на живота. Като надниква дълбоко в душата на героите, изправени пред зиналата безда, като рисува съкрушаването на илюзиите, писателят намира и слово, богато с емоционалност и бои. Създадената в романа поетическа атмосфера контрастира на грозотата на престъплението. За мнозина славата на Караславов е предимно в този роман. Но художникът, живял и изстрадал цялата епопея на народните борби още от 1919 година, не спира до тук.

След възпяването на романтичната революционна героика в „На пост“ и „Селкор“, след изобличаването света на собствеността в „Татул“ и „Снаха“, след повестта „Танго“, посветена на изгорелите в жестоката битка през периода 41—44 години, неуморният и трудолюбив творец се насочи към герои обикновени люде из средата на селската маса, въвлечени в широкия поток на историята около и след Първата световна война. Родил се идеята за роман-хроника на две десетилетия, онадсловена „Обикновени хора“. Появиха се първите книги от нова монументална творба.

Още в „Снаха“ и „Татул“ Караславов освен интерес към сложните вътрешни процеси проявява склонност и към външна реалистична достоверност. В архивата му и сега се пази портретът на Юрталана — този забележителен прототип на героя от романа. В стила на „Обикновени хора“ се засилва стремежът към пряка историческа правда. Майсторът-изобразител на сложни драматични конфликти, типични за бита на селото, вае с вещина пластичния образ и на интимния живот на хората, и на бурното историческо време. Богатството от лични отношения, сложността и пълнотата на образите укрепват и сега впечатлението за Караславов като вдъхновен изобразител на човека, като художник-психолог. Драмата от

„Обикновени хора“ не засяга само личните преживявания. Героинята на романа Станка излиза на широк път — пътя на историческото развитие. И това очертава вече новата идейно-художествена насока на творбата в сравнение с предишните големи платна. Героите са прости селяни с обикновени радости и грижи. Но те са въвлечени повече или по-малко в пламтящия живот на борбите на партията и така проявяват непобедимата си човешка жизненост. Колко нравствена чистота, колко човечност има у тия прости люде, потиснати от теглото! С топлота писателят разказва за поведението на Станка — един нов образ в неговата портретна галерия от женски характери. Одухотворена от вътрешна нравствена красота, изпълнена с жажда за живот, тя се отдава изведнъж на повелите на сърцето си. Тя обича без кокетство, без женска лукавщина. Скоро изтръпва наранена от измамата, засегната от фаталната несполука на избора. Сякаш с благородната четка на ренесансов художник писателят е изписал чертите на тая жена от народа — с ясно чело, съдържано целомъдрие, със силна, непроборима жажда за живот. От тая жажда потичат изворите и на любовта ѝ към правдата. Но Станка не е традиционен образ. Тя е нов човек, героиня на оня живот, който характеризира непосредно обществените борби след войните. Караславов се откроява като писател-психолог и с изследването на вътрешния мир на Тъкачев, оригинален характер, непознат у нас до появата на „Обикновени хора“. С всяка нова книга от „Обикновени хора“ расте галерията от образи: Пинтата, Кръстьо Топшавров, Илков, Олга, вижда се животът във все нови и нови ракурси. . .

Жаден всякога да служи на живота, Караславов е разнообразен не само тематично. Неспкоен в творческите си търсения, свързан тясно с живота, той отдава перото си на много жанрове. Той пише детски повести в реалистично-романтичен дух, разработва жанра на пътеписи, обогатен и дори обременен от фактически материал, навлиза в проблемите на литературната история — книгата му за Смирненски и спомените за Вапцаров. Но един жанр особено привлича перото му напоследък — драмата. Той създава няколко драматични творби. През 1953 г. пише „Габерови“, през 1958 г. „Камък в блатото“, през 1961 г. — „Глас народен“. С негово участие е драматизиран романът „Снаха“ и на сцената ни се появи една от най-силните социално-битови постановки. И с драматургичното си творчество писателят навлиза в света на онази селска действителност, която добре познава. Привличат го социално-класови конфликти, в които проличават прекрасните черти на човека от народа.

Караславов е художник, израсъл в съкровена връзка с новото в нашия живот. Ако Елин Пелин и Йовков нарисоваха чудесните образи на обикновени хора, изпълнени с неосъзната още социална тревога и с висока етичност, то Караславов, придържайки се о реалистичната традиция, поведе нашата селска белетристика към нови открития. Той въведе в литературата ни човека-борец, класосъзнателния селянин, в чиито дела и помисли звучи истината на друго, ново вече време. Забележително етичен художник, той изобличи света на собствеността, утвърждавайки онази човечност, към която се стреми нашето социалистическо време. Словото му от „На пост“, „Снаха“, от новелата „Параклиса на свети Петър“, от трите тома на „Обикновени хора“ владее трайно душите ни с поетичната си многобагреност и художествена красота. И сега, когато писателят навлиза в седмото си десетилетие очакваме, че художественото му майсторство ще продължава да крепне и расте. Пожелаваме му от сърце да бъде все на предните позиции на литературата ни както досега, да бъде винаги на гребена на художествените си завоевания.